
A modern magyar polgári jog felelősségi rendszerének első lépései

Tóth Gergő József*

A magyar jogfejlődés hosszú múltra tekint vissza, rendkívül fontos mérföldkövekkel. Egy ilyen jelentős szakasz volt a jelenleg hatályos az első Polgári Törvénykönyv megszületése. Ebben a hosszú folyamatban az első jelentős állomás egy olyan tervezet volt, amely ebben a formájában is a mai napig az egyik legfontosabb kiindulópont a kártérítési kutatásoknál. Sőt, néhány jogi megoldása a mai problémákhoz is használható. Az itt szereplő jogi tanulmány egy tisztelgés a jelenlegi és a régi idők nagyjai előtt.

Kulcsszavak: kártérítés, Polgári Törvénykönyv, kodifikáció, károsult kötelezettségek

The first steps of the liability system of modern Hungarian civil law

The development of Hungarian law has a long history, with extremely important milestones. Such a significant stage was the birth of the first Civil Code. The first major stage in this long process was a proposal, that, even in this form, is still one of the most important starting points for research in connection with damages. Moreover, some of its legal solutions can be used for today's problems as well. This legal study here is a tribute to the greats of the present and the past.

Keywords: damages, Civil Code, codification, obligations on the injured party

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.2.2034>

Alapvetés

Magánjogunk 1959-ig adós volt egy átfogó, elfogadott jogszabállyal, amely a kártérítésre – polgári jogra – vonatkozó szabályokat egységesen rendezte volna. Jelen tanulmány azokat a kezdeti lépéseket vizsgálja, amelyek elvezettek minket a mai modern, XXI. századi, európai szinten is elismert kártérítési joghoz. Jelen rövid értekezés célja továbbá az is, hogy bemutassa ezeket a kezdeti lépéseket, kiemelt figyelmet fordítva a károsultat terhelő kötelezettségek megtérítésének szabályaira.

A vizsgált időszak, - a XX. század első fele, különösen a '10-es, '20-as, '30-as évek időszaka – rendkívül pezsgő és izgalmas időszak volt a magyar magánjognak. Megjelent az igény arra, hogy hazánk is rendelkezzen egy átfogó törvénykönyvvel, amely az egész polgári jogot felölelő szabályokkal, a már akkor is jelenlévő, korát

* Egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézet, Polgári Jogi Intézeti Tanszék.

meghazudtolóan előremutató felsőbb bírósági gyakorlatot kodifikálja, ezáltal biztosítja a jogkereső közönség kiszámítható eljárását.

„*Ő császári és királyi Felségének*” 1895. október 16-i keletű döntésével az akkori igazságügyminiszter, Erdély Sándor a Polgári Törvénykönyv előkészítésére bizottságot szervezett, melynek feladata, hogy a fellelhető törvények, jogtudományi megállapítások, valamint joggyakorlat figyelembevételével készítse el a Polgári Törvénykönyv egységes tervezetét.¹

Manapság látható – a fellelhető, törvényjavaslatokra és szakirodalomra, valamint a jelenkori kutatásokra figyelemmel –, hogy a modern magyar kártérítési jog első lépéseihez nem ritkán kénytelen visszanyúlni a XXI. század tudománya és gyakorlata is, mert az akkori alapos kutatások és következtetések néhány esetben túlmutattak a kor kihívásain.

1. A magánjogi törvényjavaslat első szövegtervezete (és indokolása)²

A károkozás szabályait a törvényjavaslat negyedik részében találjuk, a kötelmi jog szabályai között. A második cím (akkori szóhasználat: „*czím*”) első fejezete szabályozta a tiltott cselekményeket (a károkozás általános szabályai – főként a deliktualis, szerződésen kívüli károkra vonatkozóan), az ezt követő második fejezet pedig az egyes tiltott cselekményeket. A károk megtérítésére vonatkozó szabályok a harmadik cím alatt (a kötelek tartalma), annak második fejezetében kaptak helyet. Ezen elgondolás az akkori jogirodalomban is megjelent, hiszen gyakorta használták a kárkötelem kifejezést. Nem helytelen a kártérítésre vonatkozó szabályokat elhelyezni a kötelmi jog szabályrendszerében, hiszen a kártérítés önmagában is kötelmet keletkeztető tényállás. Ezzel szoros összefüggésben a Tervezethez fűzött indokolás is kiemeli, hogy más jogkörének a megsértése, vagy akár a kötelmi jogra vonatkozóan egy kötelezettség vétkes megszegése „*új kötelemnek lehet a forrása*”.³ Az Indokolás később még szebben fogalmazva rögzíti: „*a szerződések mellett a kötelek másik fő forrását a tiltott cselekmények képezik*.”⁴

A Tervezet a kártérítés általános szabályainál azokat a magatartásokat sorolja ide, amelyek jogellenesek és valamely érdeket a vétkességi alakzatokra figyelemmel megsértik. Külön kiemelendő, hogy a közvetett károk vonatkozásában – melyek károk esetén a kár „*harmadik személyre közvetve járul*” – korlátot állít fel a tervezet, nevezetesen az előreláthatóságot (1077.§).⁵ Az előreláthatóságon túl a kártérítést kizárhatja még további körülmény is. Ilyen volt a Tervezetben a jogellenességet kizáró okok között nevesített jogos védelem (1080.§), illetve a 1081. § rendelkezései

¹ A magyar általános Polgári Törvénykönyv tervezete (első szöveg), készítették: „Az igazságügyministerium kebelében szervezett állandó szerkesztő bizottság tagja” (második kiadás), Grill Károly Cs. és Kir. Ud. Könyvkereskedése, Budapest 1900 (a továbbiakban: Tervezet 1900) Előszó 1. o., valamint Indokolás a magyar általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez, Grill Károly Cs. és Kir. Ud. Könyvkereskedése, Budapest 1901. (A továbbiakban: Indokolás 1901).

² Tervezet 1900

³ Indokolás 1901: (Kötelmi jog, Bevezetés) III. o.

⁴ Indokolás 1901, 249. o.

⁵ Tervezet 1900, 241. o.

között található más dolganak a megsemmisítése olyan kár elhárítása esetén, amelyért a dolog tulajdonosát, vagy birtokosát terhelte volna felelősség.⁶

Jogellenességet kizáró okok között megjelent a sértett beleegyezése is azonban azzal a korláttal, hogy a jogellenességet nem szünteti meg a sértett beleegyezése, ha a károkozó kihasználta a sértett tapasztalatlanságát, vagy egyébként visszaélt az alárendelt helyzetével. A Tervezet – és az akkori magánjog – nehezen tudott elszakadni a kártérítés „büntetőjogi” szemléletétől és ebben a tekintetben a Tervezet részletesen szabályozta a bűncselekménnyel összekapcsolható tényállásokat is. Példaként szolgál ezen szemléletre a 1084. §-ban foglalt szövegtervezet, mely szerint megszünteti a jogellenességet, ha valaki kényszer hatása alatt követte el a károkozó magatartást.⁷

A többek általi károkozás szabályiról is rendelkezik a Tervezet. Az 1092. § alapján, *„ha többen közösen elkövetett tiltott cselekmény által okozna kárt, vagy ha meg nem állapítható, hogy a kár a többek által külön-külön elkövetett tiltott cselekmények közül melyikből, vagy az egyes cselekményekből minő arányban származik: a károsulttal szemben a tettesek egyetemlegesen felelősek. Felbujtó és segéd tettes számba megy.”*⁸ Hogyan osztható meg ez a felelősség? *„Egymás között a tettesek vétkességük arányában, egyenlő vétkesség esetén pedig egyenlő részekben kötelesek a kárt viselni.”*⁹

A jogszabály-tervezetben megtaláljuk a károsultat terhelő kötelezettségekre vonatkozó normaanyagot is, azonban elhelyezkedését tekintve a *„Harmadik cím”*-ben, a kötelek tartalma között szerepelteti, szemben az előzőekben ismertetett általános felelősségi szabályokkal, melyek a már hivatkozott *„Tiltott cselekmények”*-ben kerültek kifejtésre. A 1141. § szerint *„ha a kár keletkezésére a károsult fél vétkessége is befolyással volt, a bíróság az eset körülményeinek figyelembe vételével, és különösen ahhoz képest, hogy a kárt túlnyomóan az egyik, vagy másik fél okozta-e, határozza meg: van-e helye kártérítésnek és mennyiben. Ugyanaz áll, ha a károsult fél a kár elhárítását, vagy enyhítését, bár lehetséges volt, elmulasztotta, vagy ha a hitelező az adóst a kötelezettség nem-teljesítéséből eredhető oly rendkívüli kárra, amelyet csak maga ismert vagy ismerhetett. idejekorán nem figyelmeztette.”*¹⁰ Hogyan értékelhető a károsult magatartása a kárkötelemben?

A Tervezethez fűzött Indokolásban foglaltakkal teljes mértékben egyetérthetünk. A károsult közrehatása ugyanis nem mentesíti a károkozót a kár megtérítése alól. Azzal, hogy a Tervezet is kimondta, hogy a károsulti magatartásokat is szem előtt kell tartani, az ítélkező fórum, a bíróság kapott egy lehetőséget arra, hogy eldönthesse: van-e helye kártérítésnek, ha igen akkor milyen összegre vonatkozóan? Ezért megállapítható az Indokolás terminológiáját használva, hogy a *„concurráló vétkesség”* ellenére a károsulti magatartás egyértelműen más megítélés alá esik.¹¹

⁶ Tervezet 1900, 243. o.

⁷ Tervezet 1900, 244. o.

⁸ Tervezet 1900, 245-246. o.

⁹ Tervezet 1900, 246. o.

¹⁰ Tervezet 1900, 256. o.

¹¹ Indokolás 1901, 257. o.

2. Az 500. számú Törvényjavaslat¹²

Az 500. számú Törvényjavaslat a jogszabály-tervezet elnevezésén változtatott. A korábbi polgári jogra koncentrált elnevezés helyett tágabban értelmezve, már a magánjog szabályait kívánta keretbe foglalni a jogalkotó. A kártérítési szabályok szerkezetén – helyesebben logikáján – a Törvényjavaslat nem változtatott a korábban megállapított rendelkezésekhez képest, azonban néhány jogszabályhelyet pontosított.

A megtérítendő károk körét már részletesebben határozták meg a kodifikátorok. A korábbi megfogalmazás szerint a tényleges vagyonszökkenést a károkozónak minden esetben meg kellett térítenie, azonban – ahogy fentebb is olvasható – az elmaradt hasznot csak akkor, ha az a károkozó magatartás nélkül is várható volt, azzal számolni lehetett. Az 1111.§ megváltozott szabályai tovább bontották az előreláthatósági szabályt, amely helyesebben itt arra vonatkozott, hogy a károkozó magatartástól függetlenül is – tehát a károkozó átfogó akaratára tekintet nélkül – is várható volt ez a vagyonnövekmény. Az új szabályok alapján az elmaradt hasznot csak akkor kell megtéríteni, *„amennyiben a dolgok természetes rendje szerint vagy tekintettel a fennforgó különös körülményekre, nevezetesen a tett intézkedésekre, valószínűséggel várható volt.”* Érdekes módon ezt a fajta előreláthatósági korlátot áttöri a Törvényjavaslat, hiszen a bizonyos károk vonatkozásában felelősség teszi a károkozót. A 1111. § második bekezdése alapján ugyanis szándékosság vagy súlyos gondatlanság esetén *„az adóstól véttlenül előre nem látott körülmény”*-ből fakadó kártérítési kötelezettséget is viselni kell.¹³ A károsultat terhelő kötelezettségek érdemben nem változtak ezen későbbi szövegtervezetben sem.¹⁴

3. 886. számú Törvényjavaslat (és Indokolása)¹⁵

Az alapvető elgondolásokat meghagyta az újabb Törvényjavaslat is, amely már ismételtelen visszatért a Polgári Törvénykönyv elnevezéshez. Az iratokat áttanulmányozva azonban figyelemmel lehetünk arra, hogy a Törvényjavaslatok Indokolása folyamatosan duzzad, egyre komolyabb jogösszehasonlításokat tartalmaz, valamint nem ritkán az elfogadás előtt külön bizottsági jelentésekkel is ellátják a Tervezeteket.

A károsultat terhelő kötelezettségekkel kapcsolatban a Javaslat Indokolása bár konkrétan nem emeli ki, mégis kiolvasható azon elgondolás, hogy a károkozó és a károsult együttes cselekményének, vagy mulasztásának lesz az eredménye a kár, ha annak keletkezésénél a károsult is közrehatott, azzal, hogy a kár elhárítására, enyhítésére, vagy megelőzésére vonatkozóan kötelezettségét megszegte.

¹² 500. számú Törvényjavaslat Magyarország Magánjogi Törvénykönyve, A váci kir. országos fegyintézet könyvnyomdája (1928) – a továbbiakban: 500. számú Javaslat

¹³ 500. számú Javaslat, 300. o.

¹⁴ l. 1112. §, 500. számú Javaslat, 300. o.

¹⁵ 886. számú Törvényjavaslat, valamint annak második mellékletét képező Indokolás (kn., én.) – A továbbiakban 886. számú Javaslat és Indokolás

Figyelemmel a 866. Javaslat 1471. §-ára, ezt az elgondolást nem lehet a közös károkozás tényállásába sűríteni, hiszen a hivatkozott szakasz is azt tartalmazza, hogy a károkozók közösen „*tiltott cselekmény által okoznak kárt*”.

Már a korabeli jogirodalom is egységes volt abban, hogy saját magunknak kárt okozni nem tiltott. Bizonyos esetekben az ilyen önkárosító eredmények, pedig a fokozott felelősség ellenére is alkalmasak lesznek arra, hogy a kárért alapvetően felelős személy – speciális, magasabb fokú felelőssége ellenére – sem feleljen. Az 1490. § rendelkezései szerint így a vasútvállalat nem felel, ha valamelyik utas hirtelen támadt örülési rohamában a robogó vonatról leugrik. Továbbá állattartó esetén még a vétőképtelen károsult esetén is figyelembe kell venni azt, ha az állat ingerlése is közrehatott a kár bekövetkezésében.¹⁶

A korabeli bírósági gyakorlat a kárenyhítés körében kimondta, hogy a kárenyhítő kötelesség a nagyobb költsékezés teljesítését, terhes adósság vállalását nem foglalja magában. (VI.7765/1928. Mt. IX.90.) Ennek elvi szintű kimondása alapvetően magában foglalja a modern kártérítési jog lényegét. A kiindulása alap, hogy a károkozónak viselnie kell magatartása következményeit. Azonban ezekre a következményekre más szermély magatartása is hatással lehet. Ez a jogalany pedig nem más, mint a károsult. Ekkor a károkozó bizonyos körülmények figyelembevételével mentesülhet a felelősség alól részben, vagy szélsőséges esetben egészben is. Nem hagyható figyelmen kívül a kártérítési jognak a károsultat védő alapállása, amelyre jó példa az előbb hivatkozott döntés. Ez alapján ugyanis egyrésztől nem várható el rendkívüli teljesítmény a károsulttól a károk csökkentése érdekében, másrészt ez nem szolgálhat alapul arra, hogy a károkozó mentesüljön a viselendő jogkövetkezmények alól.

4. Az utaló magatartás megjelenése és továbbélése

A fogalmat - nem a mai használatában - a témában korszakalkotó Villányi (Fürst) László Utaló magatartások c. műve taglalta először. A szerző már az előszóban kihangsúlyozza mit ért az elnevezés alatt: „*olyan magatartásról van szó, amely valamely – valóban meg nem lévő – tényállásra utal s amelyért az azt tanúsító fél – a forgalmi bizalom elvénél fogva a saját maga eljárását ahhoz alkalmazta.*”¹⁷A fogalom – a törvényhely jelenlegi szabályaihoz képest – kifejezetten általános, azonban rögzíti, hogy csak olyan esetekben alkalmazható, ha a felek között nincs szerződés. Ezen szankcionált emberi magatartásnak (vagy akár magatartásoknak, azok együttes hatásának) sajátos a helyzete a polgári jog „felelősségi” rendszerében: a jogos és jogellenes magatartások közötti átmenetet jelenti (jelenthetik). A magatartások pedig akár jogosak, akár jogellenesek egy meghatározott növekedés után jogi relevanciához jutnak, értékelést nyernek. A tényállási elemek későbbi bővülése azonban fontos, hiszen ebben az esetben kis relevanciájú tényekről beszélünk. Fürst szavaival élve: „*A kis relevancia csak annyit jelent, hogy bizonyos*

¹⁶ 866. számú Javaslat és Indokolás, 60.o., 287. o.

¹⁷ Fürst László: Utaló magatartások, Dunántúli Egyetemi Nyomdája Pécs 1929, Előszó III.

tényállásoknál a tényállás mozgató eleméhez a statikus előfeltételek nagyobb számának kell járulnia ahhoz, hogy a jogmozgatás valóban bekövetkezzék...”.¹⁸

Magánjogunkban korábban is előfordult olyan speciális felelősségi szabályok alkalmazása, amelyek kötelem nélkül, jogos és jogellenes magatartások közé beékelődve, valamilyen biztató (utaló) magatartással kárt szenvedett igényérvényesítésében segítségül, alapul szolgálhatnak. Az 1894. évi XXXI. törvénycikk 3. §-a az eljegyzéstől alapos ok nélkül visszalépő jegyes kártérítési felelősségét a házasság céljából tett kiadások erejéig állapítja meg. A jogszabályi rendelkezés alapján *“az a jegyes, a ki az eljegyzéstől alapos ok nélkül visszalépett vagy a másik jegyesnek a visszalépésre alapos okot szolgáltatott, a másik jegyesnek és rokonainak a kötendő házasság céljából tett kiadások erejéig kártérítéssel tartozik; és köteles azt, a mit neki a másik jegyes vagy annak rokona a kötendő házasság okából ajándékozott vagy az eljegyzés jeléül adott, természetben visszaadni, vagy ha ennek helye nem lehet, értékét gazdagodása erejéig megtéríteni; a másik jegyes vagy annak rokona által a kötendő házasság okából részére tett ajándékozási ígéret pedig hatályát veszti.”*

Az eljegyzéskor cselekvőképességében korlátolt jegyes kártérítéssel csak akkor tartozik, ha az eljegyzésbe törvényes képviselője beleegyezett. Azonban a korábbi felsőbb bírósági gyakorlat ezt a kárfelelősséget bizonyos esetekben kiterjesztette: *“minthogy pedig a megállapított tényállás szerint az alperes a házasság ígéretén felül s ezzel kapcsolatban azzal a cselekményével, hogy a felperest az a-i színtársulattól való kilépésre rávette, okozta azt, hogy a felperes 1906 április hótól kezdve szerződés és így kereset nélkül maradt: az alperes a felperesnek ily módon szándékosan okozott káráért kártérítési felelősséggel tartozik (...).”¹⁹* Az utaló magatartás már a kodifikálásakor túlmutatott az egyszerű “házassági-csalók” szankcionálásának eszközén, azonban alkalmazása a mai napig vita tárgyát képezi.

A korábbi elveket megtartotta a jogalkotó, hiszen a már a korábbi Ptk.²⁰ Miniszteri Indokolása is kiemelte, hogy az emberi magatartások olyan megjelenési formáiért is felelősséggel tarthatunk, amelyek sem a szerződéses, sem a jogellenes magatartásokon alapuló jogviszonyok nem tartoznak, azaz nem tükröznek szerződéses akaratot, de nem minősülnek tiltott cselekménynek sem.²¹ A Villányi által meghatározott fogalmat az első Polgári Törvénykönyv kodifikációja során -mint látjuk - felhasználta a jogalkotó, a tényállást azonban kibővítette, ezáltal az alkalmazhatóságát tovább szűkítette. Ez a megfogalmazás vonatkozott a korábban hatályos Ptk-ra és különösen igaz a jelenleg hatályos magánjogi kódexünkre.

¹⁸ Fürst: i.m. 20. o. (A szerző a mű 13. oldalán a jogi relevanciát egy koordináta rendszerben helyezi el, ahol a jogtalanság és jogosság vízszintes tengelyét – a két fogalom határán – érintik ennek a kis relevanciájú tényeknek a dinamikus görbéje.)

¹⁹ Polgári jogi határozatok tára. Közzéteszi a magyar kir. igazságügyminiszter, első kötet, Franklin-Társulat, Magyar Irod. intézet és könyvnyomda 1918., 299-300.

²⁰ 1959. évi IV. törvény

²¹ 1959. évi IV. törvény Miniszteri Indokolása

Összegzés

Látható, hogy a jogalkotó elgondolása egy kodifikált, nyugati elemeket is hordozó kártérítési jog felé sikeresek volt. Ezeket a gondolatokat is felhasználva megszületett a későbbiekben az 1959. évi IV. törvény, amely alapjaira felépült a jelenleg hatályos kártérítési rendszerünk a 2013. évi V. törvény alapján. A korabeli jogtudósainkat – felsorolni is nehéz lenne – nem lehet elégszer idézni és ismételni. Ezen időszak a magánjognak – a meglévő nehézségek ellenére is – egy rendkívül pezsgő, sok örökérvényű gondolatot megfogalmazó korszak volt. Nem túlzás állítani, hogy a fentiekben ismertetett jogintézmények szinte teljes egészében bekerültek a jelenleg hatályos Polgári Törvénykönyvünkbe is. Sokszor találunk olyan bírói ítéleteket is, amelyek régi magánjogi érvekkel támasztják alá a határozatban szereplő okfejtést. Távolról sem akar jelen rövid értekezés szédelgő feldicsérés lenni, pedig megtehetné, mert csak egy kis részét villantotta fel a tanulmány a korabeli magánjognak, ahogy a kezdő sorokban az Ünnepeelt értékeiből is csak néhány mozzanatot tudott kiragadni.

Irodalomjegyzék

- A magyar általános Polgári Törvénykönyv tervezete (első szöveg), készítették: „Az igazságügyministerium kebelében szervezett állandó szerkesztő bizottság tagja” (második kiadás), Grill Károly Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedése, Budapest 1900
 - Indokolás a magyar általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez, Grill Károly Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedése, Budapest 1901.
 - Fürst László: Utaló magatartások, Dunántúl Egyetemi Nyomdája Pécs 1929.
 - Polgári jogi határozatok tára. Közzéteszi a magyar kir. igazságügyminiszter, első kötet, Franklin-Társulat, Magyar Irod. intézet és könyvnyomda 1918.
-
-